

Armon Planta (1917-1986)

Autor(en): **Guidon, Jacques**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **123 (2010)**

PDF erstellt am: **18.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-323190>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern. Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Armon Planta (1917–1986)

Jacques Guidon

I dà casualitats uschè sorprendentas, chi's sta be stut. Hoz, als 30 da november 2009 in quel mumaint ch'eu sun i landervia a cumpilar quista cuorta biografia dad Armon Planta, sun gnüts dats cuntschaints ils resultats da las votaziuns federalas davart il scumond da minarets e l'export d'armas. (Il scumond da minarets in Svizra es gnü acceptà. Il scumond d'export d'armas sbüttà). In december 2009 lura sun gnüts dats cuntschaints ils misers resultats da la Conferenza mundiala dal clima a Kopenhagen. I's po esser cuntaint, cha Armon Planta nun ha stuvü far eir amo quista trista experienza, el chi ha cumbattü tuot sia vita per valuors eticas, socialas e per l'ambiant, el chi's dumandaiva fingià dal 1972 «*Quo vadis Helvetia?*» (1973:36s.). Quant chi tira adimaint ad Armon Planta! Seis stizis nun esa nempe dad ir löneh a tscherchar. Els sun zuond bain visibels, improntas in fier battü.

Biografia

I
Per ch'eu
possa dadour mai
inscuntrar a tuot tschai
less eu
esser eu
da pè a cheu.

Duos giavüschs, in: Amarellas (1973:76)

In quist mumaint am dumonda che autobiografia cha Armon Planta vess scrit. El vess a tuottavia pudü pretender, cha seis giavüsch da restar autentic e vardaivel s'haja accumulì.

Armon Planta¹ es nat als 28 da mai 1917 a Susch ingio cha sia famiglia ha il dret da vaschinadi. Sia infanzia ha'l passantà a S-chanf. Seis bap d'eira là magister. Sia mamma d'eira da parschandüda gualsra, da Hinterrhein. Là ha il mat passantà sias vacanzas da stà. Uschè è'l gnü a cugnuoscher eir la cultura dals Gaulsers e lur lingua ch'el discurriva e dafatta scrivaiva sco ün dad els.

¹ Il cuors da la vita chi sieua es gnü cumpilà fond adöver dal pled funeber, cha Joos Pinggera ha gnü sül sunteri da Sent.

Armon Planta ha fat il seminari da magisters a Cuoir a e davo va'l a l'università da Turich a stübgjar magister secundar. Causa il servezzan activ da militar d'ürant la seguonda guerra ha quist stüdi d'ürà plü lösch co previs, quai eir pervi cha Armon til vaiva da finanziar svesa cun dar scoula. Davo glivrà il stüdi surpiglia el per 13 ons la piazza da magister secundar a Sta. Maria. Là, in Val Müstair ha'l maridà a Rosa Maria Huder chi til es üna exemplarica cumpogna da la vita, tantplü ch'ella es «da lain plü fin co eu». Ella til regala fingià a Sta. Maria duos uffants, ad Aita ed a Tumasch. Lura va Armon sco magister a Sent. Là naschan amo duos puobs, Jon Andri e Chasper. Sco fingià a Sta. Maria surpiglia Armon da tuotta sort plaivs a favur da la cumünanza. Dal 1961 va'l sco magister secundar a Scuol. La famiglia resta però a Sent ingio ch'els as vaivan acquistà üna bella chasa engiadinaisa situada i'l quartier da Davo-Stron – da quel temp ourasom cumün – cul sguard süllas majestusas muntognas vidvart e sü per val.

Fin dals ons 60 stuvaivan ils magisters tscherchar ün'occupaziun per da stà, siond chi gnivan salarisats be pels mais chi daivan scoula. Armon ha fat da famagl da paur e da manual. Quai d'eiran lavuors chi til giaivan bain our d'man. Implü ha'l adüna lavurà zuond gugent corporalmaing ed our il liber. Dal 1956 è'l per cas urtà pro l'archeologia. E quista nu til ha plü laschè liber. Ella es dvantada sia paschiun, i's pudess bod dir sia fascinaziun. E culs ons, as scolond adün'inavant, s'ha'l acquistà üna gronda cumpetenza sco archeolog amator. Da quinderinavant dedichescha'l praticamaing la gronda part da sias vacanzas e da seis temp liber a l'archeologia. Già ch'el d'eira dvantà ün hom dal manster zuond versà, til sun gnüdas affidadas incumbenzas importantas, sco manader da s-chavamaints in baselgias ed our il liber. Dal 1977 s'ha'l laschè pensiunar sco magister, perche cha sia udida d'eira nempe ida al main, ma eir per as dedichar plü intensivamaing a l'archeologia, surtuot a la perscrutaziun da vias veglias. Daspö là til chattaina, per gronda part accumpagnà da Rosa Maria, girond sur pass e traversond gods, valluns e chavorgias. Minuzchusamaing ha'l retscherschà, süel lö, fond s-chavamaints ed observaziuns. Sias tesas han chaschunà cuntradieziun, ma Armon Planta es stat bun da cumprovar lur validità. Che grà dad arcugnu-schentscha cha sia perscrutaziun ha, muossa bain cler e net sia onurificaziun extraordinaria cul titel da dr. honoris causa da l'università da Berna.

Lura è'l gnü assagli d'üna malatia maligna chi til ha büttà our d'chanvè e chi til ha rantà al let, ad el, ad ün uman talmaing creativ, activ, muantà!
El ha acceptà cun dignità sia sort, quai chi d'eira stat seis intim giavüsch, sco quel da Luisa Pünter-Famos in sia poesia *L'anguel cullas alas d'or* ch'el ha inclus in sia aigna poesia in memoria da la poetessa güsta defunta: «A la poetessa Luisa Pünter-Famos» (*Tampradas*, 1975).

O Deis
fa Tü
cha cur chi vain
pro mai
l'anguel cullas alas d'or
eu saja bun
da til artschaiver
degnamaing

*A la poetessa Luisa Pünter-Famos,
in: Tampradas (1975:127)*

Be ün on avant sia mort vaiva el publichà in traducziun rumantscha (*Il Chardun*, ann. 14, nr. 12, 1985) parts dal cudesch da Peter Noll *Diktate über Sterben und Tod*.

Sia vita s'ha accumulida sco ch'el as vaiva giavüschà, cun dignità.

Armon Planta es mort als 14 d'avuost 1986 in sia chasa, in fatscha a las muntognas ch'el vaiva tant admirà ed amà ed ascendü.

El as vaiva partecipà a la vita, el vaiva vivü sia vita, el ha savü murir. El vaiva amà e tgnü adachar quai chi d'eira degn da gnir amà, e cumbattü quai chi d'eira cundannabel e spredschabel.

Ma el savaiva eir as divertir, in legra cumpagnia, a bal, sotond tuotta not.

Ingaschamaint politic

[...]
Cumbat cul grip
sguards in chafuollezzas
süur e battacour
da jadas ün pa temma
sal dal giodimaint

Vendschur!
Süsom il piz
ans dain il man
da camarads

O be cha jò la val
cur da jadas
greiva l'abinanza
ans tuorna quist
in algordanza.

*Spi nord-ost dal Piz Verstancla,
in: Amarellas (1973:82)*

Quista algordanza til varà bleras jadas spüert cuffort e sustegn, cur cha l'abinanza giò la val faiva naufragi pervi da seis ingaschamaint politic per la cussalva da lingua e cultura e da l'ambiaint. El s'intermettaiva illa vita politica cun seis cuntschaint *feu sacré*. El nun innatschaiva, el admoniva. E già ch'el nu predgiaiva aua e bavaiva vin, ha seis avertimaint tuottüna fat effet pro blera glied.

Armon Planta es stat in val ed utrò ün dals plü gronds fanals da l'opposiziun cunter il fraud chi gniva e chi vegn fat cul spazi vital da la creatüra, da l'uman e – da las bes-chas – s'inclegia. Che fervent cumbattant! Che ingaschamaint sainza resalvas! El vaiva ün curaschi civil admirabel. Quantas jadas ch'el es stat expost a la sfruntadezza ed arroganza dals rapreschantants dal svilup e progress. E frunt ch'el tils ha fat. E co! E guottas ha'l gnü da travuonder, ma gualiv sü è'l stat, e dit ha'l. Bertolt Brecht disch: «So viel ist gewonnen, wenn nur einer aufsteht und nein sagt.» I's pudess crajer, cha quistas malas collisiuns til vessan avili. Brichafat!

El s'ha ingaschà, apunta, cun corp ed orma, cun üna persvasiun solida sco'l granit da sias muntognas. Cun corp ed orma! Ün clischè! Ma el ha sacrificchà per seis cumbat sgüra eir ün zich da sia sandà, malgrà chi gniva pretais ch'el haja 'ün da quels chörs!'. Meis algord dad el sül palc politic am tira adimaint ils plets da Luther a la Dieta da l'imperi a Worms dal 1521: «Hier stehe ich! Ich kann nicht anders! Gott helfe mir! Amen!» e quels da la commoenta poesia *Il bös-ch rumantsch* da Madlaina Stuppan-Pitsch:

«Eu sun e stun e nu bandun
Eu nu dun loc, poust vaira
[...]»

El staiva là davant progressists chi traivan giò ils anguls da la bocca a verer ed a tadar a quist Don Quijote. El staiva là sco ün bloc erratic chi nu's lascha spostar gnanca per ün polsch. E compromiss? Na e madinà! Perquai ha la cuntrapart suvent provà da til metter müsäl, s'ha avörà da til schnommar malamaing cun ün 'vocabulari' da plets da star be stut: «subversiv», «querulant», «anarchist», «elemaint», «fanatiker bornà», «pischavers», «comunist» (cumbain ch'el avaiva let Solschenizin!) etc. Cuortamaing dit: El d'eira *la persona non grata*, üna Kassandra rafichuossa chi disturbaiva il sön dals güsts.

Cur cha seis adversaris gnivan massa persunals e til dschaivan la pel plaina, schi's sfogaiva'l: «Tü poust dir da mai che cha tü voust, be nu dir ch'eu saja sco tü!»

El as participaiva sco advocat per l'ambiant a podiums politics, cun ideas nettas, cun reflexiuns cleras; el discussaiva sainza mas-char ils plets, ma cun maniera e tact, ed el mâ nun attachaiva persunas, dimpersè be la chosa. Scha quella gniva però directamaing persunifichada i'l vair sen dal pled, tras ün'uniforma d'ün uffizial p. ex., lura mettaiva'l il plus inoura e nu's schenaiva d'apostrofar directamaing a tala persuna.

El savaiva argumentar cun maestria.

Ma faquint ch'ün zich diplomazia nu til vess fat don. La cuntrapart, l'uschedit 'establishment', muossaiva avertamaing il sdegn per sia posiziun, e be sfrigniva cur ch'el admoniva da far güdizi, da metter il cheu a chapitel. Armon Planta savaiva, cha cumbatter i nu's possa sainza dar e... savair tour.

El s-chiviva da far polemica per amur da tala. El provaiva da persvader, ma el as laschaiva eir persvader, saviond da nun esser tuotsapiaint. O na! Ed el tadlaiva tuots duos sains e cuschidraiva seriusamaing avis cuntrarais a seis.

Be ün mais avant sia mort ha'l amo publichà aint il *Chardun* (lügl 1986) la poesia:

Vardà

(Blers)

sun persvas
d'ir a bügl
pro la vardà absoluta.
Mo nun invlida minchün
chi va per aua
ch'el va a bügl
cun SIA sadella?

*(Quista poesia d'eira cumparüda in tudais-ch
eir aint il 'Nebelspalter' dals 18 da favrer 1986)*

I til gniva imbüttà pessimissem. El d'eira blerant ün realist chi vezzaiva las chosas sco chi d'eiran e sco chi's svilupparan. E quantas jadas ch'el ha gnü radschun!

El scrivaiva chartas da lectur, per rumantsch e per tudais-ch ch'el mu-striaiva uschè bain sco nossa lingua.

Seis ingaschamaint ha persvas ad oters, chi admiraivan seis impegn, da s'ingaschar in seis sen. Admiraziun nu laiva'l però ingüna. Na! E cult da persunas ödiaiva'l. Percunter pretendava'l da seis amis e simpatisants partecipaziun al cumbat. Uschè s'ha fuormada ün'opposiziun chi til ha dat bratsch:

Il Chardun

L'opposiziun politica ha fundà dal 1971 *il Chardun*, üna revista critica, satirica, per pudair gnir a pled cunter ils pleduns da la propaganda dal progress, chi innatschaiva ed innatscha amo adüna lingua e cultura rumantscha e l'ambiant in general.

Armon Planta es lura stat per quist organ d'opposiziun ün da quels chi giaiva ouravant cun la bindera. El chüsaiva culur, pervardadiu, cun seis spiert viv ed alert. E solidari d'eira'l cun tuot quai chi bsögnaiva agüd. I nu capitaiva nöglia ne illa stretta patria, ne canderoura ne oura i'l vast muond chi nu til vess interessà. Repassond sias contribuziuns as lascha dir, ch'el s'interessava propa per tuot quai chi scuorra e passa sül muond. El reagiva sco ün seismograf. El scuoviva cun ün ösen special contradicziuns.

Armon Planta es stat ün fidà e fidaivel contribuent. Saviond, cha be la cuntinuità d'ün'intervenziun ha üna schanza da gnir percepida, ha el furni conscienziusamaing mincha mais sia predschada contribuziun cun la remarcha: Qua, eu n'ha fat mias lezchas. El vaiva sia sparta *Spejel e marella*. Cun la marella e cul spejel in man commentaiva'l fats politics e culturals da nossa stretta patria, ma eir cul sguard sül muond inter. Seis artichels cumprovan evidaintamaing ch'el d'eira zuond bain infuormà e d'eira solidamaing scolà, e blers da seis artichels nun han pers nöglia da lur actualità, sco per exaimpel quel da l'october 1971. Là scriva'l, segnà cul cuntschaint aPa:

Cur cha, la stà passada, l'ovais-ch brasilian Helder Dom Camara ha salvà ün da seis discuers in Svizra, ans ha'l tgnü avant il spejel, ans laschond dar ün tschüt sün nos agen purtret. Quist es stat tuot oter co lusingiant. Perquai, blers svizzers sun stats indegnats da la sfruntadezza da quist ovais-ch. Co mâ das-cha ün ester, ün giast da nos pajais, ans dir la vardà? Ad ün host [osp] as fa tantüna cumpliments lusingiants: p. ex. cha la Svizra saja la plü veglia democrazia, ch'ella saja ün asil per tuot ils parsieuats, ch'ella saja ün exaimpel pel muond inter, co cha umans da differenta parschandüda e cretta possan viver insembel in pasch.

Ils temas nu til mancaivan, blerant d'eira la paletta da tals zuond gronda. El ha scrit (in fuorma da prosa e da poesia) davart il bun e'l mal in nossa val, davart libertà e 'libertà svizra', uorden e güstia, dret fundiari, la deliberaziun dals pajais da l'ost our da la scrouvera russa, il mordrarettsch dad Allende in Chile e. u. i. Eir cun otras dictaturas ha'l fat cuort process! In seis artichels ha'l eir trattà: il rassissem, la cretta e la religiun, l'armada, l'export d'armas («I's dà a tals pajais lontans impè da painch sün maisa plü

jent chanuns sco spaisa» – la Svizra vaiva gnü dal 1972 las cuntschaintas ‘muntognas da painch’! e nu gniva adasegn cun ellas), guerras civilas, populissem, la survivenza dal rumantsch (per mez da la *ius soli*). Cun oters insembel propagaiva’l fingià ils ons 70 il bilinguissem in scoula. El d’eira aderent dal rumantsch grischun, da bella prüma innan.

Da vachas sonchas ch’el vaiva süllas cornas vaiva’l üna ter scossa: la mobilità, clubs da service, cretta e religiun, dogmas e doctrinas, ipocrisia e convenziuns (el ha tut spraisa per *Gion Barlac* da Theo Candinas), il cuntinuant cresch economic, discriminaziuns da tuot gener, expansiun turistica a l’infinit, radicalisaziun politica, l’establishment, corrupziun etc.

Nus datain uossa il 2009/10. Che dschess aPa da la Svizra dad hoz, da la Svizra chi ha scumandà ils minarets, ma chi accepta amo adüna l’export d’armas, chi nu ratifichescha la Convenziun da las Alps, la Svizra – piazza da finanzas in corrupziun, da l’ipocrisia da l’oasa da raps lavats? El as varsiess. Faquint cumpletess el sia pussanta poesia: *Eu patisch cun tai...* culs pleds: «Eu am svarguogn da tai!» Quistas sconfittas nun ha’l plü gnü d’acceptar. Nus ans dumandain: Che mâ dschess Armon dal Vereina chi d’eira güsta da quel temp in discussiun, e che dschess el d’oters uschedits svilups? I’s po s’imaginar facilmaing che ch’el dschess dal muond dvantà virtual e digital cun sia comunicaziun pac umana.

Seis artichels sun stilisticamaing exemplarics, sia lingua netta e s-chetta. El ponderaiva a fuond quai ch’el laiva dir, faquint eir fond lavurs a man, p. ex. fond ils mürs sechs süil bain da Chauennas, lovand cautamaing crap sün crap, per cha’l mür saja lura eir a plom e spordscha ün bun dachà per lüschernas ed otras bes-chettas. Quista lavur til d’eira beadentscha, quella til faiva bain a corp ed orma, e «star bain es daplü co bainstar».

El d’eira persvas da stuvair dir. Ma el as s-chüsa pro’l lectur:

Eu n’ha let meis artichels cumparüts aint *il Chardun*. Per dir la vardà, eu sun stat ün pa schmort e dischillus. Meis commentar? – Adüna la listessa lira, da jadas cullas listessas formulaziuns e metafrs. Chap, chap n’haja laschà pender il cheu, gnond a la conclusiun, chi fuoss ura ch’eu tascha e surlascha meis post ad oters cun ün menü plü varià.

Ma Armon Planta ha per furtüna scrit inavant, as s-chüsond uschè:

Eu m’ha cuffortà, constatond cha tuot quels chi sun d’oter parair co eu, p. ex. quels dal consüm creschaint e pel ‘san’ progress e per la libertà economica sainza cunfin sunan eir adüna la listessa trais-cha...» (*Chardun*, ann. 2, nr. 10, lügl 1973)

Il Chardun! Va bain! Ma che autur grischun e dafatta rumantsch pudess as vantar d'esser stat eir collavuratur dal *Nebelspalter*? Ma Armon Planta nu's faiva da grond cun quista distincziun. Plaschair and vaiva'l, quai bain.

Armon d'eira üna pütta dal *Chardun*. Davo sia mort han seis amis dal *Chardun* stuvü tgnair be sulets in ot la bindera e mantgnair sia perseveranza. Da provar da til rimplazzar, quai d'eira illusoric. Ma – mera – l'algor e l'oblig invers el tils han güdats lapro. In sia memoria ha ün dad els, Göri Klainguti, scrit ün necrolog degn da lur inschmanchabel ami (*Chardun*, annada 15, nr 12).

Lavur litterara

Armon Planta, instancabel ch'el d'eira, ha eir scrit, tradüt e publichà bleras lavuors litteraras aint il *Fögl Ladin*, aint il *Chardun*, illa pressa da lingua tudais-cha, in periodics ed utrò: prosa e poesia, parodias, rimas satiricas e pasquils.

Plüs amis til han lura intimà da racogliar sia mess e da tilla metter a cudesch e publichar. Dal 1973 cumparan lura las *Amarellas*, las *Tampradas* dal 1975 e dal 1982 la *Pommaraida*. El ingrazcha a quels chi han miss il fil aint ill'aguoglia da publichar seis cudeschs, el ingrazcha cun ün sfrign malizchus eir a quels chi han furni cunter vögla material per sias poesias e chi nu til han in seguit pardunà ch'el tils ha demaschrà.

Quants temas ch'el ha trattà! Il pisser per sia lingua materna d'eira bain üna da sias preoccupaziuns las plü importantas. Id es nempe significativ cha'l prüm püschel da poesias da las *Amarellas* porta il titel *Chara lingua da la mamma*.

L'autur vaiva vis, cha la critica vaiva lodà specialmaing la part propa lirica. Perquai ha'l incorporà aint il seguond volüm daplüssas poesias da character plü intim e persunal, ingio chi tschantscha l'orma impè dal spiert critic. Quellas sun reunidas suot il titel significativ *Suot la crousla*. «I sun d'ün'otra tonalità – i sun sco ün retuorn da la cumbatta e dal travasch aint illa zona zoppada e plü silenziosa da l'agen intern.» (*Fögl Ladin* 5-12-1975)

La punt

Teis man
clos
chod
e bun
in meis man
es
not per not
la punt

chi'm maina
da staint'e travaglia
illa quaidezza
e pasch
dal pajais da la sön.

in: *Tampradas* (1975:109)

Quist es be ün insai da seis chantin propa lyric.

Las *Tampradas* cumprovan cha l'autur ha apunta tamprà las poesias, tant chi han üna *fuorma* plü consciainta.

La gronda part da sia poesia es però dal gener da la poesia politica-drammatica, magari eir da character polemic. Lur tun es suvent ironic, indegnà, asper ed amar.

Sia poesia es directa, sainza enigmas e schifras – blerant – inclegiantaivla a prüma vista, ella sdarlossa a quel chi – in fuond – s'occupa svesc dals problems ch'ella tratta. Ma Planta va sül viv, da möd cha quai va suot la pel. Minchün nu cumporta quista poesia. A tuottavia brich quels chi s-chatschaintan ils problems evochats, p.ex. il fraud chi vegn fat cun l'ambiain, la cultura e sia perversiun, la garnitura folcloristica dal «Potemkin im Engadin» e. u. i.

Che bella chasa engiadinaisa

Che bella chasa engiadinaisa
cun giatreras e sgrafit!
Pichast cuntaint il battaporta
mo'l tuna tras quaidezza morta.

Che bella chasa engiadinaisa
cun giatreras e sgrafit!
«Z'klopfa nitzt nit,
d'Familie Zircher isch fort,
d'Schwooba grad visavi
wüsse wohi.»
at disch sco surpraisa
sar Basler, vaschin.
– E tü stast be schmort
dal rumantsch sia fin,
dal cumün sia mort...

Che bella chasa engiadinaisa
cun giatreras e sgrafit...

in: *Amarellas* (1973:20) (scritta però fingià dal 1956!)

La plü cuntschainta e... la plü commoventa poesia da quist gener es bain:
Eu patisch cun tai, in: *Pommaraida* (1982:13ss.)

I paisan sün l'anim, quistas poesias! Quai es roba da 'l'avna da vapur'.

Ma per quel chi voul as divertir, legiend poesia, ha Armon Planta eir üna sparta ch'el nomna *Tagninarias divertaihlas*. E, bravamaing, id accumulischan lur incumbenza dad intratgnair ed eir quella dal gö cun la lingua. I'l pream da la *Pommaraida* disch l'autur: «Natüralmaing chi sta liber a minchün da piclar a bainplaschair our da la terna quella pomma chi til gustà».

aforissems:

I dà da quels chi nu sun buns da't pardunar il tort ch'els t'han fat.

Tia critica es be legitimada, sch'ella nu's ferma davant tia persuna.

nüglia-rias:

A mincha stüvetta
sa trua
a mincha strietta
sa scua

A mincha lavur
sa paja
a mincha amur
sa plaja

A minch'ingiavinera
sa soluziun
a mincha bindera
sa direcziun

Litania allegraivla, in: *Pommaraida* (1982:51ss.)

Lura fa eir quia la stinclaria la cupicha illa politica:

A mincha lavativ
sa bindera
a mincha subversiv
seis Cincera*

* Il colonel Cincera d'eira stat ün chatschader da subversivs. A.P. vaiva gnü, in occasiun d'ün arrandschamaint d'üna Societä d'Ufficials svizzers, dals Lions e dals Kiwanis üna mala confruntaziun cun el (1981).

satira: Da quai e da tschai

Our da la terna da la pomma chi ha amo adüna quel gustin dutsch-amar piclaina:

Logic

Eu sun cunter
chi vegna s-chaffi
ün inter-rumantsch
da chanzlia (red.: uossa: rg)

Perche?

Pervia cha nus vain fingià
tschinch linguas scrittas!

Logic – nevaira?

Almain uschè logic

Eu sun cunter
cha quista chasa
survegna
ün tet

Perche?

Pervia ch'ella ha fingià
tschinch bellas stanzas!

Logic – nevaira? (1982:11)

Armon Planta es eir stat ün maister dal *limeric rumantsch*. El ha scrit ün per mincha cumün da l'Engiadina e da la Val Müstair, cul dialect dal lö al qual i's referischan.

Nus citain qua our da las *Tampradas*, 1975, be duos exaimpels:

'na povra duonnetta da Guarda
nu sa far nügli'oter co fuar da
cler di e da not,
schmorvond crü e cot
cun leua ajüzza chi arda.

Avant ons, üna juvna d'Ardez
cuschinaiva per quels da Zernez,
mo la bella fantschella
ha ruot la padella
da lavez, sainza drets be permez.

La Pro Helvetia vaiva gnü dat üna contribuziun ad Armon Planta a favur d'üna terza collecziun da poesias. Quist fat as poja resguardar sco arcugnuschentscha da sia lavur sco scriptur/poet. Ma propa da scomar la valor litterara da la poesia d'aPa, quai es il fat da la critica litterara professionala.

Traducziuns

Tradüt ha'l eir, Armon Planta, artichels ed oubras litteraras d'autoors cun la glistessa 'antenna' sco el: Kurt Marti, Kästner e la Tirolaisa Maridl Innerhofer, per exaimpel.

Perscrutaziun

Nus vain fingià dit, cha Armon Planta es antivà be per cas a l'archeologia, ma il sen per la perscrutaziun til d'eira innat. E seis interess d'eiran insomma multifaris, uschè eir per l'istorgia in general e per quella dal pajais dal transit nord-süd, dal Grischun, in special. El nu s'ha cuntantà cul dir: Bleras vias mainan a Roma, el ha eir vuglù gnir a savair che vias cha quai d'eiran e che percuors chi vaivan gnü. El nun ha vuglù crajer a las teorias ed ipotesas da la scienza ed es i svesa landervia a perscrutar. El d'eira persvas da *sia* metoda da perscrutaziun inconvenziunala chi d'eira: lavur sül lö, observaziun solida, ponderaziun analitica a fuond. Cun stinada perseveranza ha'l tut per mans la stantusa lavur da s-chavar per metter a glüm quai ch'el supponiva chi d'eira zoppà suot il terrain. Sia intuiziun e sia ferma persvasiun d'avair radschun cun sias supposiziuns til han laschè tgnair ons a l'inlunga pal'e badigl in man. E scuviert ch'el ha robas sorprendentas, p. ex. la via romana dal vallun dal Malögin. Eir cun otras cumprovas indiscutablas, ha'l pudü refütar las pretaisas ed ipotesas dals scienziats davart vias veglias. Ils archeologs da las facultats chi d'eiran stats skeptics nun han acceptà güsta uschè gugent il fat, ch'ün autodidact da davo la glüna tils ha miss our d'chanvà, ed els han provà bod massa lösch da metter pals aint illas roudas e d'impedir, cha sia lavur vegna arcugnu-schüda toccantamaing. Tuottüna nun ha la scienza pudü far damain co d'uondrar sia prestaziun.

Ün di avant sia mort til ha l'università da Berna surdat il titel da «dr. h. c.». La facultà da filosofia ed istorgia onurescha ad Armon Planta:

chi ha perscrutà cun grondischma premura, cun lavur instancabla e cull'esperienza e clera vista dal muntagnard las vias veglias e lur pass dal temp roman, dal temp d'immez e plü preschaint, vias chi d'eiran gnüdas sepulidas pervia da grondas negligenzas. L'uondrà tillas ha darcheu chattadas in pajais elvetic ed austriac.

Armon Planta ha publichà ils resultats da sias retscherchas in 3 volüms: *Verkehrswege im alten Rätien*. Il quart volüm da quista rischla es cumparü pür dal 1991, cumpilà da seis figl Tumasch e cumplettà dad el cun sia aigna perscrutaziun da las vias veglias dal Pass dal Spligia.

In sia perscrutaziun vaiva aPa dimena tscherchè quai chi d'eira zoppà suot il terrain, uschè ha'l eir uschigliö tscherchè d'ürant tuot sia vita quai chi's zoppaiva davo da tuotta sort apparentschas, suvent davo l'uscheditta bell'apparentscha. Dit cuort e bön: el ha tscherchè la vardà. Cun success! Quai ch'el vaiva prognostisà regard l'avegnir da l'ambiant e'l fraud chi vegn fat cun el, davart il regress da la lingua e cultura rumantscha, davart il progress e svilup pervers e schmasürà, s'ha malavita verificchè. El nun ha plü da's varsiar da quists interlaschs e malfats.

Armon Planta es stat üna persunalità inschmanhabla.

A seis grond funeral chi'd es stat ün act da cumgià commovent, ha discurrü eir ün ravarenda, Joos Pinggera, bainschi sco ami, malgrà cha Armon Planta d'eira sorti da la baselgia. Eir quai es üna da las cumprovas per la stima ch'el giodaiva pro blera glied.

